

CATALÀ AMB I VALENCIÀ EN

Xaverio Ballester

UNIVERSITAT DE VALÈNCIA

Resum: Front a la *doctrina recepta*, no es pot mantindre que la preposició valenciana *en* en sentit instrumental represente l'evolució de l'antiga preposició *ab* (*cf.* llatí *apud*) o, manco encara, de la moderna preposició catalana *amb*. Ni la cronologia dels fets ni la fonètica recolzen eixe supost procés.

Paraules Clau: valencià, català, llatí, preposicions, *en*, *amb*.

Abstract: Against the received doctrine, it cannot be maintained that Valencian *en* 'with' represents the evolution of the ancient preposition *ab* (*cf.* Latin *apud*) and much less of the recent Catalan preposition *amb*, since neither chronology nor phonetics support that hypothetical process.

Keywords: Valencian, Catalan, Latin, prepositions, *en*, *amb*.

La *normativa* preposició catalana instrumental i de companyia *amb* és provablement la més jove de les preposicions dins de les llengües romàniques en dit significat. L'actual forma fon *oficialisada* per l'ingenier Pompeu Fabra, el polèmic *fabre* de la llengua normativa catalana moderna en son *Diccionari ortogràfic* de 1917. En la seua *Cartilla rural* de 1849 FAGES no gasta més que la preposició clàssica *ab* i mai usa *amb*. La traducció de l'obreta de FAGES a la llengua valenciana per BRUSOLA en 1851, en canvi, presenta, com era d'esperar, *en* en tots els casos corresponents al català *ab*. La correlació català *amb* – valencià *en* constituïx provablement la diferència hui més vistosa entre abdós llengües germanes en raó de l'altíssima freqüència d'*en*, puix el valencià presenta únicament *en* on el català gasta *a* (llatí *ad*; locatiu, lloc essencialment ubert), *amb* (instrumental) i *en* (llatí *in*; locatiu, lloc tancat). No sorprén que algú haja descrit l'*en* valencià com a “preposició confusionària” [MARTÍ 2009: 148]. Sent tan freqüent, tampoc pot sorprendre que l'*en* instrumental siga considerat *no normatiu* (= ‘prohibit’) per l'Acadèmia Valenciana de la Llengua, l'única institució autorisada —per llei i des de 1998— a dictaminar cóm s'ha d'escriure (i parlar) la llengua valenciana. Resultat d'un pacte polític, dita acadèmia conforma una espècie de sucursal de l'Institut d'Estudis Catalans, l'institució catalana que propugna l'unitat de les llengües catalana i valenciana baix la denominació de *català* contra la tradició històrica i plurisecular dels valencians que sempre nomenaren *valencià* la pròpia llengua. En el volum III de la seu

biografia l'ex-president de la regió autònoma de Catalunya (1980-2003) Jordi Pujol explicà la creació de l'acadèmia com a fruit d'un pacte polític en el ex-president de la regió autònoma de València (1995-2002), Eduardo Zaplana, en l'objectiu d'acabar en el nomenat *conflicte* llingüístic valencià, de manera que, per a permetre l'accés a la presidència del govern nacional en 1996 a José Mª Aznar, “una de les condicions del suport era que s'havia de resoldre definitivament i bé el fals problema de la unitat lingüística”.

Lo cert és que en valencià l'ús de l'instrumental *en* és ben antic, estant documentat des dels primers texts escrits en valencià, allà en el s. XIII. El trobem ja en el *Llibre de la Cort de la Justícia* de Cocentaina. Si podria dubtar-se del sentit d'*en* en l'expressió *en pena de C morabatins* (TORRÓ [2009: 37 ^{registre}52; *cfr.* 37 [']51]: *sotz pena de C morabatins*) d'un text de 1269, ja no tenim dret a dubtar de son valor en un *en* tachat i substituït per *ab* en un document del mateix any: *lo plet que avia ab a[qu]el* [TORRÓ 2009: 51 [']101]. Tampoc deuríem dubtar del sentit instrumental d'*en* en sintagmes com *en les messions que na feytes* [TORRÓ 2009: 53 [']104 ^{any}1269], *en les messions feytes* [TORRÓ 2009: 92 [']236 ^a1269] o *en sia condemnat en les missions* [TORRÓ 2009: 208 [']269], puix *alibi* tenim *ab les missions feytes* ([TORRÓ 2009: 66 [']149 ^a1269; 84 [']211 ^a1269 i 85 [']213 ^a1269] *ab totes les missions feites*) i inclús en llatí apareix com a *cum missionibus circa causam faciendis* ([TORRÓ 2009: 52 [']103 ^a1269; *cfr.* 84 [']211 ^a1269] *ab totes les messions feites e per fer*). Un text del 26 de setembre de 1265 de la ciutat de València: *condampnan [...] en les messions a restituir* [uide GUINOT & al. 2008: 19] constituïria possiblement el primer us documentat de tan valenciana preposició.

Per un altre costat, tampoc pot negarse la presència del valencianisme *en* en l'extensa obra del bisbe valencià Pere Pasqual (1227 *circa*-1300). En sa *Biblia parva* la veu se troba “Com a preposicio equivalent i substitutiva de *ab*” [COSTA 1998: 25] en exemples tan clars [uide COSTA 1998: 27] com a *migançant sanch de bochs e de moltons e de vedells era perdo de peccats ;quant majorment en la sanch d'aquell!* [COSTA 1998: 55] o l'il·lustratiu passage *de totes les potencies l̄s quals son consonāts en lo*

foch ¿qual de totes es principalmēt ficada e collocada ab lo pobil e abla cera cō lo ciri es jlluminat? Dichte q̄ aq̄lla potencia qui crema es principalmēt ficada ecollocada enla cera e en lo pobil [COSTA 1998: 74], on tenim una clara equivalència entre *ab* i *en*; igualment baix del títol general *aiustar se deu ab home* trobem *aiutamēt dedeu en home* [COSTA 1998: 81] etc. Com recorda Joan Costa [COSTA 1998: 104 ^{nota}146]: “Es freqüent l’intercanvi, indistintament en els codexs, de *ab* per *en*, i viceversa”, de manera que en els dos principals manuscrits estudiats per Costa, el de l’Escorial i el Vaticà, alternen a sovint per al mateix passage abdós preposicions. Aixina trobem *batejats ab layğ* (en la abreviatura *layğ* en contes de *l’aigua*; Escorial) o *batejats en layğ* (en el manuscrit Vaticà; COSTA [1998: 27 i 92]) o, viceversa, *cobril ab boyna de bou* (Vaticà) i *cobrel en boyna de bou* (Escorial; COSTA [1998: 27 i 95]), també *en les sues orelles* [COSTA 1998: 94]; *ab veu de alegria* i *en veu de alegria* (Vaticà; COSTA 1998: 104); *en les cordetes de Adam* (Escorial) i *ables cordetes de Adam* (Vaticà; COSTA 1998: 25 i 105). Ademés, sempre en Pasqual, trobem en son *Gamaliel un dejunassen XL jorns en pa e en aygua* [VALENZUELA 1905: 154 ^r9] i en ses *Istories uns bateiava en aygua [...] bateiaria en aygua* [VALENZUELA 1905: 75 ^r3]. Molt significativa la detecció, pel pare COSTA [1998: 27], d’una ultracorrecció en *ells muntaran sen ab i nuu* (COSTA [1998: 119]; [cfr. ítem 117]: *viu venir ab les nuus*) etc.

Des dels primers temps, per tant, *en* i *ab* han competit en valencià pel sentit del *cum* llatí. Històricament *en* ha segut la forma popular i *ab*, la forma lliterària. Com senyala GULSOY [1965: 50], in *Rondalla de Rondalles* (1768) “a text in the speech of lower classes, *en* is the only form employed; but in the preface-letter of the author, *ab* is used”. Com és habitual, al remat el triomf de la veu popular ha segut absolut i tota la riquíssima lliteratura popular valenciana del s. XIX només coneix *en*, sent *ab* una forma de tot en tot obsoleta en la llengua hui parlada.

L’orige de l’*en* instrumental valencià està molt provablement en l’*in* llatí en la seua modalitat bíblica, on té el mateix valor instrumental com a producte d’un calc semític. Bastaria citar-ne l’*In nomine patris* del parenostre cristià. L’us “era corrent tant en el grec de la *koiné*, en que

estava traduïda la Bíblia dita dels Setanta, com en la versio llatina d'esta, feta per Sant Jeroni" [COSTA 1998: 26]. L'us es donava ya en gent de l'alta lliterària de SANT AGUSTÍ, qui mos diu [*loc.* 2,91] que la locució era freqüentíssima en les Escritures (*locutio creberrima in Scripturis*). Indirectament Deu mateixa hauria amprat la veu en l'any 312, ans de la definitiva batalla del pont Mulvi, quan l'emperador Constantí veu en el cel un signe en forma de creu en la llegenda grega *toútōi nika*, que RUFÍ [9,9,10-3] traduïx: *in hoc signo uinces*, lliteralment "en este senyal venceràs". Ara be, l'us valencià podria ser igualment —i els dos orígens no són mútuament excloents— un calc de la preposició aràbiga *bi*, que també té els dos sentits, local i instrumental, explicació que quedaria ben justificà en el plurisecular contacte del valencià en l'àrap dels musulmans. Esta no és empero la *doctrina recepta* en el món acadèmic català, sempre interessadament paternaliste respecte al valencià, sino la de que est *en* valencià és una degeneració de l'*a[m]b* català. Segons GULSOY [1965: 40]: "In Valencian country, Ribera d'Ebre, and around Ribagorza in the North, *ab* has ended up being *en*". La mateixa pauta següen DCVB baix el vocable "AMB (i les var. *ab* i *am*)": "Al regne de Val. i a la Ribera d'Ebre, aquesta prep. s'és reduïda a *en* [...] Aquesta confusió comença a aparèixer en textos valencians del segle XV", o VENY [1998: 114]: "*en* supleix el valor de *amb*, des del s. XV". Se notarà també la presència perifèrica (València, Ribagorza...) —tan pròpia dels arcaïsmes— de l'*en* instrumental, que també compareix perifèricament "in some dialects of Limousine, though [...] *en* is limited to preconsonantal position, *end* being used before vowels" [GULSOY 1965: 41]. Segons GULSOY [1965: 43] el procés hauria segut aixina: "from *ab*, first to *am*, then to *amb*, and from *am* to *en*" (item GULSOY[1965: 47]: "it can be definitely be postulated that chronologically the development was *ab* → *am* → *amb*").

No contrastant, a la llum de la documentació actual, ham de rebujar l'idea de que en valencià "To all appearances, *en* seems to have been a direct development from *am* [...] in Valencia the changes *am* → *amb*, and *am* → *en* must have been in operation about the same time [...] both *en* and *am(b)* must have been common in Valencia [...] the competition between

the two must have ended in favor of *en* perhaps already in the sixteenth century” [GULSOY 1965: 52]. En canvi, sí podem afirmar en raonable seguretat que en valencià *an* i *em[b]* són resultat, “to all appearances”, de l’evolució d’*en* i que tant la cronologia, com hem vist, quant la fonologia dels fets són incompatibles en un supost *degeneratiu* procés *amb* > *en*. Com el valencià històric soles coneix *ab* i no *amb*, és ben difícil supondre una evolució com *ab* > ¿...? > *en*. En valencià *amb* és absolutament excepcional, inclús en el “Curial i Güelfa”, escrit en els ambients de la Cort d’Aragó en Itàlia, sols tenim —lliteralment— quatre casos d’*amb* ([^{línea}6405]: *amb un standart*, [¹¹⁴⁹²⁰]: *amb una roba*, [¹¹⁴⁹⁸⁹]: *amb amorosos* i [¹¹⁵⁰⁴¹]: *amb ales*)¹, tots en posició prevocàlica [GULSOY 1965: 4]. Ara be, per una curiosa paradoxa possiblement el primer testimoni d’*amb* és valencià i molt antic: un *presents e deveny dors ambaquesta p̄sent publica carta* en 1292 (GUINOT [2010: 101 r48]: “presents e devenydors amb aquesta present pública carta”). No contrastant, un poquet més avall en el mateix document tenim ja variants més habituals com ara *am tera*, *ab tot*, *ap tots* i *an de* [GUINOT 2010: 101 r48].

L’us d’*ab* instrumental, com és ben sabut dins del món de la Romanística, resulta compartit per unes atres llengües romàniques, de manera que la clàssica preposició llatina *cum* fon “sostituïta in area gallica con *apud*” [CREMONESI 1967: 143]. Sabem que en *Hispania* el fenomen és prou antic, perquè el trobem ja en inscripcions llatines tardanes. En epígrafs en llatí visigòtic és freqüent el modisme *aput Christum*, és dir, “junt en Crist”, aixina, per eixemple, en una inscripció del s. VI procedent d’Alacant, en la Comunitat Valenciana, on se parla d’un *VIR HONESTVS* que vixqué més de 20 anys —*V(IXIT) A(NNOS) XX*— permaneixent —*COMMANE(N)S*— junt en (*APVT*) Crist. Ara be, en la localitat de Caravaca, en la veïna província de Múrcia, tenim també una inscripció visigòtica sobre una figura de caballet molt més antiga [*uide* GARCÍA 1948] i que aparentment diu *VTERE FELEX [sic = FELIX] IN CHRISTO*, és dir: “junt en Crist”. La competència pel lloc del llatí *cum* entre *in* i *apud* podria ser més

¹ RUBIÓ Y LLUCH [1901].

antiga de lo que mos havien figurat. Pero la qüestió ara és ¿d'a on prové el modern *amb* català?

La qüestió quedà ya plantejada en l'època de MEYER-LÜBKE ([1899: III 278 §246]: “In Südfrankreich wird *ab* auf noch nicht aufgeklärt Weise zu *am(b)*, und in dieser Gestalt erscheint es im Neuprovenzalischen und im Katalanischen”) i l'hipòtesis de major acceptació quedà exposada en 1965 pel canadenc, d'orige armeni, Joseph Gulsoy (o Gülsoy), sent dit treball encara l'obra de referència sobre l'etimologia de la privativa preposició catalana *amb*. Per a GULSOY [1965], *amb* seria el resultat d'un creuament entre *ab* i *am*. Com resumixen DCVB [s.v. *amb*]: “de l'ús de les dues formes, *am* i *ab*, degué resultar una vacil·lació que es traduï en una forma mixta *amb* davant vocal”. Com diguérem, històricament el valencià ha desconegut la forma *amb*, hasta que en època recent la connivència política en el projecte anexionista de l'ultrarregionalisme català ha obligat, per imperatiu legal, a impondre el seu us en el nomenat valencià *normatiu*, la qual òbvia pretensió és fingir l'unitat de les dos llengües.

Ara be, encara que no freqüents, no és molt rar trovar variants similars en fullejar alguns texts valencians històrics. Sobre un editat [LOZANO 2012: 90–91 ^r113] *en/ altre* en un text de 1599 del dietari de Pere Joan Porcar comenta en nota LOZANO [2012: 91 n318]: “hesitació de Porcar en l'ús de les preposicions ‘ab’ i ‘en’ davant l'adjectiu ‘altre’ [...] trobem altres casos”. En efecte, trobem *en elles* [LOZANO 2012: 93 ^r111 ^a1599], *en aquell* [LOZANO 2012: 346 ^r348 ^a1605] o *en aço* [LOZANO 2012: 261 ^r733 ^a1612]. Més que “hesitació” (semàntica), probablement estem davant d'un fenomen fonètic d'epéntesis d'una consonant que segueix una nasal labial, un fenomen prou escampat. Baste citar el llatí, *sumo* ‘prenc’ pero *sumpsi* ‘prenguí’ o llatí *hum[e]ru-* pero espanyol *hombro*. En l'anònim *Rahonament* compost en 1759 tenim *pera que juntem embells* [1759: 4], *portant Or*, y *Enfens embells* [1759: 6], *portem juntament embells* [1759: 9], y *darli embella empreffa* [1759: 11]. En tots estos casos, lo que trobem és una /b/ epentètica davant vocal: *en* + vocal > *emb*. Cas algo diferent és el que tenim en *Rafela la Filanera* de LLADRÓ: *tingambla contenta hüü* [1855: 18] o *deixémbbla pa entonses* [1855: 24], on l'epéntesis es produïx

sempre raere nasal (/m/) pero ara davant la sonant /l/. Tant el valencià quant el català, que ha conservat millor esta tradició prosòdica (català *compte, prompte* – valencià *cónte[r], pronte* etc.), han segut llengües en forta tendència històrica a l'epéntesis. L'inevitable interpretació d'estos testimonis és que *emb* —i *nota bene*: a sovint escrit juntet en el substantiu següent— representa, en epéntesis de /b/ prevocàlica, la comuna preposició *en* i no el desaparegut *ab* o l'encara inexistent *amb*. En suma, a lo manco els fets valencians recolzarien una evolució *en* > *an/ am[b]* pero no *ab* > *en*.

La casuística de les variants catalanes o balears d'*amb*, ben recollides en el treball de GULSOY [1965], és lògicament molt rica i complexa, pero el model general del dialecte ibicenc de pronunciar *amb* davant vocal i *am* davant consonant sembla estar en la base de la major part de les evolucions. Com veren també DCVB [s.v. *amb*], “La forma fonètica més estesa és *amb* davant els mots començats en vocal, i *am* davant els començats en consonant: əmb, əm (or., bal.); amb, am (occ. fora la Rib. d'Ebre)”. Detallet este congruent en la situació valenciana on l'epéntesis /b/, com ham vist, és essencialment prevocàlica. Ací ham de donar de nou la raó a ALINEI [1996: 674] quan diu: “i fossili linguistici piú importanti, quelli che permettono estrapolazioni cronologiche di notevole portata, si ritrovano nei dialetti”.

Llavors, l'*amb* balear–català ¿de veres procedix d'*ab* o, com el *emb* valencià, procediria més be d'*en*? L'última opció seria cònsona en el fet de que la variant *amba* substituïx “*en* davant els infinitius, a Manacor i altres punts de la pagesia de Mallorca: ‘*ambe* venir, t’ho diré’ (= en venir...)” [DCVB s.v. *amb*]. Per una atra banda, *an* existix també dialectalment en valencià —de fet era la pronunciació del nostre pare— lo que suggerix que si *en* ha pogut realisar-se com a *emb*, la variant *an* d'*en* també podria haver donat directament *amb*, sense passar per *ab*. És sabut que a lo llarc de tota la seua història el valencià ha regularment confòs en /a/, sobretot en determinats contexts, les /a/ i *e* protòniques, mentres que el català oriental simplement ha confòs sistemàticament en [ə] tota /a/ i *e* àtones. També en este detallet l'hipòtesis és congruent.

Podem rematar resumint les principals arguments d'este estudi:

- i. El valor instrumental d'*en* en valencià està documentat ja en el s. XIII.
- ii. L'hàpax doscentiste valencià *amb* no representa cap d'us del català de l'època sino el producte d'una evolució *en* > *an* > *am* > *amb*.
- iii. L'instrumental *en* valencià no és el resultat fonètic ni d'*ab* ni d'*amb*.
- iv. Les formes valencianes del tip *embella* o *embells* representen el resultat fonètic de la *liaison* de seqüències *en ella* o *en elles*, en /b/ epentètica.

Com a conclusió general i final, a la llum dels fets exposats, no cal sino replantejar-se la possibilitat de que el català *amb* vinga també, en última instància, de l'*in* instrumental del llatí bíblic o, a lo manco, haja pogut interferir en l'evolució d'*ab* a *amb*.

REFERÈNCIES

- ALINEI, Mario, *Origini delle lingue d'Europa. I. La Teoria della Continuità*, Bolonya: Il Mulino, 1996.
- ANÒNIM, *Rahonament que fan quatre llauradors de la Horta de Valencia*, València: Imprenta de la Viuda de Josep de Orga, València 1759 [= València: Librerías París–Valencia, 1980].
- BRUSOLA, Román José [= R.J.B. ANÓNIMO], *El amic dels llauradors ó aforismes rurals*, València: Imprenta de Jusèp Rius, 1853.
- COSTA CATALA, Joan S.J. [intr. i trans.], *La Biblia Parva de Sant Pere Pasqual*, València: Lo Rat Penat, 1998.
- CREMONESI, Carla, *Nozioni di grammatica storica provenzale*, Varese–Milà: Istituto Editoriale Cisalpino, 1967³.
- DCVB = ALCOVER, Antoni M. [& MOLL, Francesc de B.], *Diccionari català–valencià–balear*, seu electrònica 2001/2002 [1926–1962 primera edició].
Edició digital: [revisat: 26/04/2026]
<<https://dcvb.iec.cat>>
- FAGES DE ROMA, Narcís, *Cartilla rural en aforismes catalans*, Figueres: Imprenta y Librería de Gregorio Matas de Bodallés, 1849.
- GARCÍA Y BELLIDO, Antonio, “Un dato cronológico más para la escultura llamada ibérica”, *Archivo Español de Arqueología* 21, n° 70, (1948), pp. 82-83.
- GUINOT RODRÍGUEZ, Enric, *Pergamins, processos i cartes reials. Documentació dispersa valenciana del segle XIII*, València: Universitat de València, 2010.
- GUINOT RODRÍGUEZ, Enric / DIÉGUEZ, M. Àngels / FERRAGUD, Carmel, *Llibre de la Cort del Justícia de València (1280-1282)*, València: Universitat de València – Acadèmia Valenciana de la Llengua, 2008.
- GULSOY, Joseph, “The descendants of old Catalan and Provençal *ab* ‘with’”, *Revue de linguistique romane* 29 (1965), pp. 38-59.
- LLADRÓ Y MALLÍ, Rafael [= R. LL. y M.], *A falta de buenos, ó Rafela la filanera*, València: Imprenta de D.J. Mariana, 1855 [= València: Librerías París–Valencia, 1990].
- LOZANO, Josep, *Pere Joan Porcar: Coses evengudes en la ciutat y regne de València* [sic]. *Dietari (1585-1629)*, València: Universitat de València, 2012, 2 vols.
- MARTÍ MESTRE, Joaquim, *Josep Bernat i Baldoví. La tradició popular i burlesca*, Catarroja – Barcelona: Editorial Afers, 2009.
- MEYER-LÜBKE, Wilhelm, *Grammatik der Romanischen Sprachen. III Syntax*, Leipzig: O.R. Reisland, 1899.
- RUBIÓ Y LLUCH, Antoni, *Curial y Guelfa. Novela catalana del xvii segle*, Barcelona: Estampa de E. Redondo, 1901
Edició digital: [revisat: 26/04/2026]
<http://www.boneslletres.cat/publicacions/Altres_publicacions/b19777693_1%20de%202.pdf>
- RUFÍ = RUFINO AQUILEIENSI, *Historia ecclesiastica*, París: Petrus Levet et Johannis de Coblenz, 1497.
- SANT AGUSTÍ = MARCOS CASQUERO, Manuel A., *Obras completas de San Agustín. XXVII*, Madrid: Biblioteca de Autores Cristianos, 1991.
- TORRÓ ABAD, Josep, *Llibre de la Cort del Justícia de Cocentaina (1269, 1275-1278, 1288-1290)*, València: Universitat de València, 2009.
- VALENZUELA, Pedro Armengol, *Obras de S. Pedro Pascual. Mártir, Obispo de Jaén y Religioso de la Merced, en su lengua original, con la traducción latina y algunas anotaciones*, Roma: Tipografía della Pace di F. Cuggiani, 1905, vol. I; Imprenta Salustiana, 1907, voll. II i III, 1908 vol. IV.
- VENY, Joan, *Mots d'ahir i mots d'avui*, Barcelona: Editorial Empúries, 1991.
- VENY, Joan, *Els parlars catalans*, Palma de Mallorca: Editorial Moll, 1998¹².